

A magyarországi finnugor nyelvtudomány az ezredforduló után

Áttekintés*

1. Bevezetés

Egy adott tudományág helyzetét, kutatási irányait időről időre szükségszerű áttekinteni. Az ezredforduló óta eltelt két évtizednyi idő talán elegendő a tendenciák felvázolására, bizonyos következtetések levonására. A legutóbbi nagy összegzésre HONTI LÁSZLÓ vállalkozott a *Finnisch-Ugrische Forschungen* folyóiratban 2001-ben megjelent cikkében, amikor is HAJDÚ PÉTER Bevezetés az uráli nyelvtudományba című, 1966-os könyvétől az ezredfordulóig tartó időszak eredményeit foglalta össze. KERESZTES LÁSZLÓ 2003-ban az Akadémia közgyűlésén tekintette át a finnugrisztika eredményeit és feladatait.

Jelen írásom a terjedelmi korlátok miatt csak a finnugor nyelvészet legfőbb eredményeit tárgyalja, de a későbbiekben egy olyan munka elkészítését tervezem, amelyben a nyelvészeti kérdések részletesebb kifejtése mellett a finnugor népek történelmével, irodalmával, néprajzával foglalkozó stúdiumok, valamint az őstörténeti és őshazakutatások is teret kapnak. Valójában nemcsak a finnugor népeket és nyelveket, hanem a szamojédokat érintő kutatásokat is számba veszem az alábbiakban, ezért pontosabb lenne az *uralisztika* kifejezés használata, mégis megmaradok a nyelvtudományi közönség által használt *finnugor* terminusnál.

Az elmúlt évtizedekben a finnugor kutatások terén jelentős átrendeződés ment végbe. A paradigmaváltás több területen is érzékelhető. A múlt század vége felé elkészültek a nagy hangtörténeti, etimológiai szintézisek, s ez a terület mára visszaszorult. Előtérbe kerültek az élőnyelvi kutatások (a fiatalabb generációk gyakrabban eljutnak terepre, élő, friss anyagot tudnak gyűjteni), a társas nyelvészet főbb kérdései (elsősorban a kétnyelvűség, a nyelvvelhalás, a revitalizációs folyamatok vizsgálata), valamint az irodalmi nyelvek kialakulásának kutatása. Egyre nagyobb teret kap a kisebb finnugor népek néprajza, folklórja is.

* A Magyar Nyelvtudományi Társaság közgyűlésén 2022. április 13-án elhangzott előadás szerkesztett változata. – A szerző itt mond köszönetet értékes tanácsaikért, megjegyzéseikért CSEPREGI MÁRTÁNNAK, CSÜCS SÁNDORNAK, GUGÁN KATALINNAK, HAVAS FERENCNEK, HOFFMANN ISTVÁNNAK, HONTI LÁSZLÓNAK, KERESZTES LÁSZLÓNAK, KISS JENŐNEK, PUSZTAY JÁNOSNAK, SIPOS MÁRIÁNAK, SIPŐCZ KATALINNAK, SZEVEVERÉNYI SÁNDORNAK, TÓTH VALÉRIÁNAK, VÁRNAI ZSUZSÁNAK és ZAICZ GÁBORNAK.

Az élőnyelvi kutatások révén egyre több elméleti nyelvészeti tanulmány születik, felfejlődött a nyelvtipológia-kutatás. A nyelvek mai állapotáról szerzett információk emellett termékenyítőleg hathatnak a történeti kutatásokra is. Az angol nyelvű publikációk¹ révén erősödik a magyarországi finnugrisztika nemzetközi beágyazottsága. A paradigmaváltás Finn- és Észtországban is hasonló módon megy végbe.

Az egyes oroszországi finnugor nyelvek kutatása kilépett a hagyományos történeti-összehasonlító finnugrisztika keretei közül, s egyre inkább önálló diszciplínává válik, amelyet az anyanyelvi tudósok művelnek, elsősorban leíró szempontú kutatásokra fókuszálva.

2. Szervezeti kérdések

A finnugrisztika művelése alapvetően az egyetemi oktatóhelyek és a Nyelvtudományi Kutatóközpont keretein belül folyik. Sajnos, az utóbbi évtizedekben – elsősorban a csekély létszámú hallgatóságból adódó finanszírozási problémák miatt – több egyetemi tanszék is megszűnt (Pécsett 2005-ben, Szombathelyen és Piliscsabán 2012-ben), jelenleg mindössze három felsőoktatási intézményben, Budapesten, Szegeden és Debrecenben folyik finnugor szakos képzés. Rajtuk kívül finnugor szakemberek dolgoztak, dolgoznak főállásban a Károli Gáspár Református Egyetemen, Veszprémben és Nyíregyházán a magyar nyelvészeti tanszékeken, másrészt a Nyelvtudományi Kutatóközpontban egyre több elméleti nyelvész foglalkozik (részben vagy egészben) finnugor témákkal. Uralisztikai kutatásokat más intézményekben, a Néprajztudományi Intézetben, a Zenetudományi Intézetben és a Néprajzi Múzeumban is folytatnak.

Jelenleg a három tudományegyetem finnugor tanszékén és a Nyelvtudományi Kutatóközpontban összesen 16 magyar munkatárs dolgozik főállásban (közülük egy professzor, három habilitált egyetemi docens). Rajtuk kívül az országban hat emeritus professzor működik. A hamburgi egyetem professzora WAGNER-NAGY BEÁTA. A szakterületnek ma már csak egyetlen akadémikusa van: HONTI LÁSZLÓ. Az akadémiai doktorok száma hét. A főállású oktatók, kutatók korfája igen kedvezőtlen, átlagéletkoruk 49,5 év. A fiatalok közül ugyanakkor többen is projekteken vesznek részt, pályázati keretekben alkalmazzák őket (a nem finnugor tanszékeken is). Általában is a pályázatközpontúság kezd uralkodóvá válni ezen a szakterületen is.

A 2006-ban bevezetett egyszakos, kétciklusú képzési rendszer (más néven bolognai folyamat) rendkívül hátrányosan érintette a kis szakokat. Alapképzésben finn, finnugor stúdiumokat csak az ún. 50 kredités specializációk keretében lehet végezni. A három nagy egyetemen működik finnugrisztika mesterszak és doktori iskola is, kevés hallgatóval.

Magyarország a kétezres években eddig egyszer, 2010-ben rendezhetett finnugor kongresszust. A finnugor világ legnagyobb seregszemléjére ekkor Piliscsabán került sor.

¹ Számításaim szerint az elmúlt 20 év tágabb értelemben vett finnugor tárgyú publikációinak 17%-a jelent meg angolul (67% magyarul, 8% oroszul, 4% németül, 2% finnül). A korábbi fontos nyelv, a német erősen visszaszorult. Az orosz elsősorban az idősebb generációk publikálási nyelve, a fiatalok alig szólnak meg ezen a nyelven. A publikációk 22%-a jelent meg külföldön.

3. Kutatási területek, tendenciák

3.1. Összefoglaló munkák. A 20. század második felében sorra születtek a finnugor nyelvészet szintézisei: HAJDÚ PÉTER korszakalkotó munkái (1966, 1978, 1981), BERECKI GÁBOR (1996, 2000) és RÉDEI KÁROLY (1998) összefoglalásai, a DANIEL ABONDOLO szerkesztette kötet (1998), ZSIRAI MIKLÓS újrakiadása ZAICZ GÁBOR gondozásában (1937/1994), majd az ezredforduló táján a CSEPREGI MÁRTA szerkesztette Finnugor kalauz (1998b) és NANOVFSZKY GYÖRGY, egykori moszkvai nagykövet szerkesztésében a Nyelvrokaink című nagy áttekintés (2000a). Utóbbi kötetnek orosz (2000b) és angol (2004) változata is megjelent.

2022 tavaszán látott napvilágot az Oxford Guide to the Uralic Languages, BAKRÓ-NAGY MARIANNE, JOHANNA LAAKSO és ELENA SKRIBNIK szerkesztésében. A kötetben a nyelvtörténeti áttekintések és az egyes uráli nyelvek bemutatása mellett helyet kap a kisebbségi nyelvek veszélyeztetettsége, a nyelvpolitika, a revitalizáció, valamint összehasonlító és tipológiai kérdések is. A műben több magyar szerző is szerepet kapott: BAKRÓ-NAGY MARIANNE, GUGÁN KATALIN, KENESEI ISTVÁN, SCHÖN ZSÓFIA, SIPOS MÁRIA, SIPŐCZ KATALIN, SZÉCSÉNYI KRISZTINA, SZEVERÉNYI SÁNDOR és WAGNER-NAGY BEÁTA. Az angol nyelvű kötet a nemzetközi elméleti nyelvészet egyik fontos tájékoztatósi pontja lesz a közeljövőben.

Az elmúlt években több átfogó jellegű, magyar nyelvű munka született. Az egyik CSÚCS SÁNDOR műve (Miért finnugor nyelv a magyar?, 2019a). A kötet bemutatja az uráli nyelvrokonság legfőbb bizonyítékát adó szabályos hangmegfeleléseket, az alakítási egyezéseket, a mondattani sajátosságokat és a szókészlet elemeit. CSÚCS a magyar nyelv ősi szókincsének saját kutatásokon alapuló statisztikai vizsgálatát is közli.

2020-ban jelent meg e sorok írójának összefoglaló munkája (A magyar nyelv eredete és rokonsága). A kötet fő témakörei: a nyelvi presztízs; nép és nyelv különbözősége; a tudománytalan rokonítások és azok okai; az uráli népek és nyelvek részletes bemutatása; a nyelvrokonság hang-, alak- és szókészleteti bizonyítékai; az őshazaelméletek.

2021-ben látott napvilágot GUGÁN KATALIN főszerkesztésében a Hanti hadak, manysi mesék: kalauz legközelebbi nyelvrokainkhoz című, egyelőre még csak a világhálón elérhető kötet, amely Csepregi Márta 70. születésnapjára készült. A kötet szerzői a nagyközönség számára is érthető módon, szemléletes példaanyag segítségével fogalmazzák meg a nyelvrokonság kritériumait, a nyelvi változások leírását. Bemutatják az alapszókészletet, az alaktani és mondattani jelenségeket, az obi-ugor nyelveket és nyelvvaltozatokat, szibériai rokonaink életét.

PUSZTAY JÁNOS Gyökereink című könyve (2011) első részében áttekintést ad a magyar nyelv finnugor elemeiről, azok lehetséges kialakulásáról. A KOZMÁCS ISTVÁN és SIPŐCZ KATALIN szerkesztésében megjelent Uralisztika. Fejezetek az uráli nyelvészetből című kötetben (2008) egyes nyelvészeti részterületeket (szófajok, szóalkotási módok, műveltetés, tagadás) vizsgálnak a szerzők.

A Tankönyvkiadó nagy sikerű chrestomathia-sorozatában a 20. század második felében tizenkét kötet jelent meg. A közelmúltban két újabb mű látott napvilágot: a Serkáli osztják chrestomathia (szerk. FEJES LÁSZLÓ, 2008) és a Chrestomathia Nganasanica (szerk. WAGNER-NAGY BEÁTA, 2002). CSEPREGI MÁRTA szurguti osztják chrestomathiájának 2011-es, átdolgozott kiadása interneten érhető el.

Ezek mellett az egyes nyelvek bemutatása is újabb elemekkel bővült. 2011-ben jelent meg KERESZTES LÁSZLÓ Bevezetés a mordvin nyelvészetbe című összefoglaló munkája, melyben a mordvin nyelvtörténet és leíró nyelvészet főbb jelenségeit mutatja be a szerző. A kötetnek 2017-ben elkészült az orosz nyelvű változata is (Основы мордовского языкознания). CSEPREGI MÁRTA 2017-ben adta ki Hanti-Manszijszkban a hanti nyelv szurguti dialektusának leírását (Цыгутский диалект хантыйского языка). WAGNER-NAGY BEÁTA 2018-ban jelentette meg nganaszan nyelvreírását (A Grammar of Nganasan).

A Budapesti Finnugor Füzetek című sorozatban helyet kapnak az egyes uráli nyelvek rövid grammatikai összefoglalói is. A vizsgált időszakban jelent meg KOZMÁCS ISTVÁNTól Az udmurt (votják) nyelv alapjai (2001) és POMÓZI PÉTER-től a Cseremis–magyar nyelvhasználat (2002). Ezek az anyagok az oktatásban jól használhatók, érdemes lenne egyrészt újból kiadni a ma már nem elérhető műveket, másrészt pedig hasznos lenne újabb tagokkal bővíteni a sorozatot, esetleg angolul közreadva a köteteket.

PUSZTAY JÁNOS 2017-ben publikálta a délészti szetu nyelvváltozat nyelvtanát, ez ennek a nyelvváltozatnak az első magyarul megjelent grammatikai leírása. Ugyancsak az ő nevéhez fűződik A Volga-Káma vidék finnugor népei című kötet szerkesztése (2005).

Az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 30. kötete (2018) uralisztikai tanulmányokat tartalmaz (KENESEI ISTVÁN és BAKRÓ-NAGY MARIANNE szerkesztésében).

3.2. Etimológiai kutatások. A 20. század utolsó harmadában megszülettek a nagy szintézisek, tudományterületünkön elsősorban az Uralisches etymologisches Wörterbuch (1986–88, UEW.), melynek szerkesztési munkálataiban – RÉDEI KÁROLY vezetésével – a kor legkiválóbb magyar etimológusai vettek részt. A TESz. és az EWUng. finnugor anyagát ZAICZ GÁBOR szerkesztette. Az ő főszerkesztésében készült Etimológiai szótár (2006, második kiadása: 2021; ESz.) 8945 szócikke közül 569 ősi, uráli/finnugor/ugor eredetű szavakat tartalmaz. A jelzett időszakban nagyon sok etimológiai tárgyú cikk is született, RÉDEI KÁROLY például egymaga több mint 300 szófejtést tett közzé, elsősorban a Nyelvtudományi Közlemények hasábjain.

De nemcsak hazánkban, hanem a másik két finnugor nyelvű országban is elkészültek a modern etimológiai összefoglalók. Finnországban a múlt század utolsó évtizedében látott napvilágot a háromkötetes Suomen sanojen alkuperä [A finn szavak eredete], előbb ERKKI ITKONEN, majd halála után ULLA-MAIJA KULONEN irányításával, 1992 és 2000 között. KAISA HÄKKINEN szintén készített etimológiai szótárt, elsősorban a művelt nagyközönség számára (2004). Az észti etimológiai szótár (Eesti etimoloogiasõnaraamat) 2012-ben jelent meg, ez mintegy 6600 címszót tartalmaz.

Hazánkban az új évezredben a lendület alábbhagyott, holott nagy szükség lenne egy korszerűsített, az elmúlt évtizedek elméleti eredményeit és az időközben megjelent számos szótár, szójegyzék anyagát beemelő revideált kiadásra (a teljesség igénye nélkül: a finn ANTE AIKIO, RIHO GRÜNTAL, JUHA JANHUNEN, JANNE SAARIKIVI és PEKKA SAMMALLAHTI etimológiai munkáinak felhasználásával). 2013-ban HONTI LÁSZLÓ kezdeményezte az UEW. új kiadását, két év

múlva ugyanő CSÚCS SÁNDORral együtt OTKA-pályázatot adott be, sajnos, sikertelenül. Azóta érdemi lépések ez ügyben nem történtek. Ekkora horderejű mű csak pályázati segítséggel készíthető el, a fiatalok pedig a fokozatszerzés és a folyamatos publikációs kényszer miatt nem szívesen áldoznának több évet erre a munkára.

Ha csak az UEW. mordvin anyagát nézzük, feldolgozandó lenne KERESZTES LÁSZLÓ hangtörténeti monográfiája és az ahhoz kapcsolódó, 557 szófejtést tartalmazó etimológiai adattár (1986, 1987), a D. V. CIGANKIN – M. V. MOSZIN-féle etimológiai szótár új kiadása (1998), V. I. VERSINYIN etimológiai szótára (2004–11), RIHO GRÜNTAL finn-volgai szókutatósai, HEIKKI PAASONEN négykötetes nyelvjárási nagyszótárának anyaga (1990–96), az 1990-es években megjelent szótárak (főleg az erza–oroszl és a moksa–oroszl nagyszótár) anyagai, számos nyelvjárási adattár, ZAICZ GÁBOR török és orosz jövevényszavakkal foglalkozó tanulmányai és MATICSÁK SÁNDOR 17–18. századi mordvin forrásokat feldolgozó kutatásai.

Sok teendő lenne az oroszországi finnugor nyelvek etimológiai szótárai terén is. 2013-ban jelent meg a mari etimológiai szótár – Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari) –, amelyet a szerző, BERECKZI GÁBOR halála után AGYAGÁSI KLÁRA és EBERHARD WINKLER rendezett sajtó alá. A kötet mintegy 600 szócikkében az ősi eredetű szavak találhatók. A másik kezdeményezés SZEVERÉNYI SÁNDOR nevéhez fűződik, ez a nganaszan történeti-etimológiai szótár, ennek kidolgozása folyamatban van. Ezeken kívül csak a fentebb említett két mordvin etimológiai szótár látott napvilágot, de sajnos, az oroszországi finnugor etimológiai-hangtörténeti iskolák hiánya miatt ezeket igen erős kritikával szabad csak forgatni. A kisebb finnugor nyelvek korszerű etimológiai szótárait nagy szükség lenne, meglátásom szerint ezeket „csapatmunkában”, helyi nyelvészek bevonásával kellene elkészíteni.

Meg kell említenem még egy fontos kezdeményezést, ez az UEW. anyagából készített számítógépes adatbázis, amely – CSÚCS SÁNDOR, BÁTORI S. ISTVÁN és az MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor Osztálya jóvoltából – 2011 óta az interneten is elérhető (<http://uralonet.nytud.hu>). Az adatbázis az uraloteka.nytud.hu címen is hozzáférhető, a két változat nem teljesen azonos.

Az etimológiai kutatások „lecsendesedésével” együtt az alapnyelvi rekonstrukciókkal foglalkozó kutatások is megritkultak. Az uráli/finnugor alapnyelv szerkezetéről sokat tudunk, a kép folyamatosan élesedik, javarészt már csak a részletkérdések (pl. egyes névszó- és igeragok, képzők keletkezése, élettörténete) tisztázása maradt feladatul. Lényegesen több a teendőnk a másodlagos alapnyelvek vizsgálata terén. A vizsgált időszakban egy jelentős monográfia született e területen, CSÚCS SÁNDOR rekonstruálta a permi alapnyelvet (2005). CSÚCS a kötetben közreadja a rekonstruált alapnyelvi szavak listáját is, melybe 1554 elemet vesz fel. Még sok a megválaszolandó kérdés az ugor alapnyelv, illetve a finn-volgai egység kapcsán.

A 20. század vége felé több családfamodell is megjelent (pl. HAJDÚ, KORHONEN, K. HÄKKINEN). Az újabb családfá-ábrázolások (KLIMA, CSEPREGI, HONTI, CSÚCS, MATICSÁK) egyrészt a finn-volgai nyelvek ábrázolásában (a számi helye, a volgai egység problematikája), másrészt a nyelvvaltozatok felvételében (meänkieli, kvén, võru, szetu), harmadrészt a kihalt nyelvek feltüntetésében térnek el egymástól, de alapvetően mindegyik ábrázolás a hagyományos családfamodellt követi

(ehhez l. még FEJES 2016). SZEVERÉNYI SÁNDOR és VÁRNAI ZSUZSA vállalkozott a szamojéd nyelvek egymás közti viszonyának a tisztázására (2015). Itt említendő PUSZTAY JÁNOS nem családfa-alapú elképzelése az egykori nyelvi viszonyokról.

3.3. Hangtan. A 20. század elejétől nagyon sokáig a hangtörténet és az etimológia állt a finnugor kutatások középpontjában. Mára az uráli/finnugor alapnyelvi mássalhangzórendszer alapvetően ismert, a hangváltozási tendenciák többsége világosan le van írva, ugyanakkor az affrikáták és szibilánsok terén vannak még homályos pontok. Az ősi magánhangzórendszer a STEINITZ–ITKONEN vita, majd a későbbiekben BERECKZI GÁBOR, CSÚCS SÁNDOR, DÉCSY GYULA, HAJDÚ PÉTER, HONTI LÁSZLÓ és RÉDEI KÁROLY kutatásai révén javarészt tisztázódott. Az egyes nyelvek hangtörténete terén is jelentős előrelépések történtek: HONTI LÁSZLÓ az obi-ugor, RÉDEI KÁROLY, MIKOLA TIBOR és A. MOLNÁR FERENC a permi, BERECKZI GÁBOR a mari, KERESZTES LÁSZLÓ a mordvin, MIKOLA TIBOR a szőlkup hangtörténetet írták le monográfiáikban.

HONTI LÁSZLÓ az elmúlt két évtizedben tucatnyi cikkében foglalkozott hangtörténeti kérdésekkel, elsősorban az uráli alapnyelvi zárhangok kettős magyar folytatásait, az interdentális spiránsok ősmagyar megfeleléseit, valamint a *(C)VmV* szekvenciák történetét vizsgálta. CSÚCS SÁNDOR az alapnyelvi hosszú magánhangzók kérdését gondolta újra. Obi-ugor fonotaktikai kérdésekkel BAKRÓ-NAGY MARIANNE, hanti hangtannal CSEPREGI MÁRTA és SIPOS MÁRIA foglalkozik, a számi magánhangzóról TAMÁS ILDIKÓ írt. FEJES LÁSZLÓ az erza, udmurt és nganaszan magánhangzó-harmóniát kutatja. Nganaszan hangtani kérdésekről jelentett meg több tanulmányt VÁRNAI ZSUZSA.

Amint a fenti áttekintésből látszik, kifejezetten hangtani, hangtörténeti monográfiák hazánkban az utóbbi időben nem születtek. Finnországban az alapnyelv és a protoszámi hangtani kérdéseivel elsősorban ANTE AIKIO foglalkozik. Figyelemre méltó a szintén új generációt képviselő SAMPSA HOLOPAINEN kutatása az ugor alapnyelv hangtani problémáiról. Az oroszországi finnugor kutatók hangtörténeti kutatásai nem igazán számottevők.

3.4. Az alak- és mondattani kutatások továbbra is a finnugor nyelvészet központi részét alkotják, és bennük a történeti és a leíró, a hagyományos és a modern szemlélet egyaránt jelen van. Rövid áttekintésemben teljes, részletes képet nem adhatok e területről (az elmúlt húsz évben több mint 350 tanulmány jelent meg e témakörökben), csupán a főbb tendenciák bemutatására vállalkozom. Elsősorban azokat a témákat emelem ki, amelyek egyrészt a terepmunka, az élőnyelvi anyaggyűjtés révén születtek, másrészt olyan modern leíró kutatásokat képviselnek, amelyek a nemzetközi elméleti nyelvészet érdeklődésére is számot tarthatnak. Ilyen például a **szórend** vizsgálata. E téren elsősorban a hanti (GUGÁN KATALIN, CSEPREGI MÁRTA, SIPOS MÁRIA), a manysi (BÍRÓ BERNADETT, NÉMETH SZILVIA), az udmurt (ASZTALOS ERIKA, TÁNCZOS ORSOLYA) és a nyenyec (MUS NIKOLETT) kutatásokat említhetjük.

Az utóbbi időben két olyan könyv is napvilágot látott, amely a finnugor témákat igyekszik a nemzetközi elméleti nyelvészeti kutatásokba aktívan bekapcsolni.

2015-ben jelent meg a John Benjamins kiadónál (Philadelphia–Amsterdam) MATTI MIESTAMO (Helsinki), ANNE TAMM (Budapest) és WAGNER-NAGY BEÁTA (Hamburg) szerkesztésében a *Negation in Uralic Languages* című kötet, amelyben 17 uráli nyelv **tagadási** rendszerének leírása kapott helyet. A nemzetközi szerzőgárdában É. KISS KATALIN és KIEFER FERENC a magyar, SIPŐCZ KATALIN a manysi, WAGNER-NAGY BEÁTA a szölkup, MUS NIKOLETT a tundra nyenyec tagadásról írt. Ugyancsak a John Benjamins jelentette meg 2017-ben az *Uralic Essive and the Expression of Impermanent State* című kötetet (CASPER DE GROOT szerkesztésében), ennek magyar szerzői: SIPŐCZ KATALIN (manysi), SZEVERÉNYI SÁNDOR és WAGNER-NAGY BEÁTA (nganaszan; utóbbi a szölkup és kamasz fejezet írója is).

Az **evidencialitás** (a szemtanúság mint grammatikai kategória) vizsgálata az utóbbi évtizedekben az elméleti nyelvészet egyik fontos kutatási területévé nőtte ki magát (l. elsősorban A. AIKHENVALD munkásságát). A magyarban, a mordvinban, a számiban és a legtöbb finnségi nyelvben nincs ilyen kategória; a legbonyolultabb rendszert a szamojéd nyelvek képviselik. Magyarországon elsősorban Szegeden folynak szisztematikus evidencialitás-kutatások (SIPŐCZ KATALIN: manysi, SZEVERÉNYI SÁNDOR: szamojéd, KUBITSCH REBEKA, NÉMETH ZOLTÁN: udmurt), de CSEPREGI MÁRTA és É. KISS KATALIN (obi-ugor), illetve SZABÓ DITTA (udmurt) is végez ilyen irányú vizsgálatokat.

Ugyancsak Szegeden folyik az obi-ugor nyelvek (elsősorban a manysi) **di-tranzitív** szerkezeteinek vizsgálata, SIPŐCZ KATALIN és BÍRÓ BERNADETT számos tanulmányában foglalkozik e témával.

Az utóbbi évtizedekben a finnugrisztikában is előtérbe került a **grammatikalizációs** folyamatok kutatása, lásd BAKRÓ-NAGY MARIANNE, BÍRÓ BERNADETT, CSEPREGI MÁRTA, GUGÁN KATALIN, SIPŐCZ KATALIN obi-ugor, RÉDEI KÁROLY permí, FEJES LÁSZLÓ komi, MATICSÁK SÁNDOR mordvin tárgyú írásait, illetve az Urali grammatizáló (2005) anyagát.

Természetesen a „hagyományos” alaktani kutatások terén is születnek fontos eredmények. Viszonylag nagyszámú tanulmány foglalkozik a **képzőkkel**, leíró és történeti szempontból egyaránt. Monográfiát készített a nganaszan képzőkről WAGNER-NAGY BEÁTA (2001), egy udmurt igeképzőről KOZMÁCS ISTVÁN (2008a), magyar–finn kontrasztív kérdésekről SIMON VALÉRIA (2007). Rajtuk kívül BÍRÓ BERNADETT manysi, MATICSÁK SÁNDOR mordvin és SZEVERÉNYI SÁNDOR szamojéd tárgyú kutatásait említhetjük. Az uráli nyelvek javarésznének képzőrendszere sem történeti, sem leíró szempontból nincs még szisztematikusán feldolgozva, e téren még sok teendő van.

Rendkívül szerteágazók HONTI LÁSZLÓ morfológiai kutatásai: az elmúlt két évtizedben több tanulmányában foglalkozott az esetragok (elsősorban az accusativus) kialakulásával, a birtoklás kifejezésével, a névmások eredetével, a létige kopulaszerépével, a páros igékkel, az igekötők és az összetett igealakok létrejöttének idejével, az ősi morfémásorrenddel, legújabbban pedig a személyeket jelölő morfémák történetét vizsgálja. Munkamódszerére jellemző, hogy minden kérdéskört kétfelől közelít meg: általános uráli és speciálisan magyar szempontból.

PUSZTAY JÁNOS az egyes esetek kialakulásáról, a két igeragozás születéséről tett közzé írásokat. KERESZTES LÁSZLÓ számos tanulmányában foglalkozik a

mordvin névszó- és birtokos ragozás történetével, a mordvin tárgyas igeragozás kialakulásával, a számi mutató névmások rendszerével, a finn tőtannal; CSÚCS SÁNDOR a permi igeragokkal, a névmásokkal és az udmurt tárggyal; KOZMÁCS ISTVÁN az udmurt mozgást jelentő igékkel, az igeidőkkel és igeragok kialakulásával; JANURIK TAMÁS szamojéd tótani jelenségekkel; SZEVERÉNYI SÁNDOR a nganaszan igeragozás kérdéseivel. A 2012-ben elhunyt BERECKI GÁBOR nevéhez számos kiemelkedő munka fűződik; az új évezredben jelent meg tőle A cseremis nyelv történeti alaktana (2002). MIKOLA TIBOR szamojéd nyelvtörténeti kutatásait a szerző halála után WAGNER-NAGY BEÁTA rendezte sajtó alá (2004). RÉDEI KÁROLY a hanti tárgyas ragozásról és a permi accusativusról publikált a vizsgált időszakban. B. SZÉKELY GÁBOR obi-ugor mondatannal foglalkozott.

HAVAS FERENC fő kutatási területe az uráli **tipológia** és **mondattan**. Több tanulmányában foglalkozik az uráli ergatív szerkezetekkel, a nominativusszal és a prenominatív konstrukciókkal, az alárendelés kérdéseivel. Ő volt a vezetője Az ugor nyelvek tipológiai adatbázisa és A Volga-vidéki finnugor nyelvek tipológiai adatbázisa című projekteknek. É. KISS KATALIN az uráli nyelvek egyeztetéséről, az obi-ugor tárgyjelölésről és a tárgyas ragozásról publikált tanulmányokat. Udmurt mondatanni kérdéseket vizsgál ASZTALOS ERIKA és TÁNCZOS ORSOLYA, az udmurt aspektusjelenségeket kutatja HORVÁTH LAURA. Hanti szintaxissal foglalkozik CSEPREGI MÁRTA (főleg az igeneves szerkezetekkel), GUGÁN KATALIN (aspektus, alárendelés) és SIPOS MÁRIA (alárendelő mondatok, a hanti–oroszl kétnyelvűség mondatanni jelenségei, Reguly hőseinek szintaxisa). MUS NIKOLETT fő kutatási területe a kérdőszók, kérdőszói kifejezések a tundrai nyelvekben, F. GULYÁS NIKOLETT a permi birtoklásról és a személytelen szerkezetekről publikál. FARKAS JUDIT a finn generatív mondatanni kutatója. PENEVA DENNICA a magyar, finn, észt és számi, KUBÍNYI KATA a finn és magyar kongruencia kérdéseivel foglalkozik.

A kétezres évek első felében több nyelvre készültek számítógépes morfológiai **elemzőprogramok**, az ezekről való információkat elsősorban BAKRÓ-NAGY MARIANNE és FEJES LÁSZLÓ osztotta meg a tudományos világgal.

A tanulmányok rendkívüli bősége mellett elgondolkodtató, hogy az elmúlt két évtizedben tisztán alak- vagy mondatanni kérdésekkel foglalkozó **monográfia** kevés jelent meg. WAGNER-NAGY BEÁTA, KOZMÁCS ISTVÁN és SIMON VALÉRIA fentebb említett képzőtani kötetek kívül KELEMEN IVETT a számi plurale tantumokat dolgozta fel monografikus formában, újszerű megközelítésben (2015), FARKAS JUDIT generatív mondatanni tárgyú monográfiát adott közre (2010), KÖRTVÉLY ERIKA a nyenyec igeragozásról írt (2005).

3.5. Lexikológia, ősi szókészlet. A lexikológiai kutatások mindig is a finnugrisztika népszerű területei közé tartoztak és tartoznak ma is. HONTI LÁSZLÓ az uráli számnevekről írott monográfiája (1993) óta számos tanulmányában finomította, pontosította a számnévrendszerek kérdéseit. BÍRÓ BERNADETT a manysi, RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER a hanti rokonságneveket vizsgálta; KUBITSCH REBEKA udmurt, SIPŐCZ KATALIN manysi anyagon végzett szín- és testrésznév-kutatásokat; KÓKAI KRISZTINA számi és obi-ugor, RUSVAY JULIANNA hanti hónapnevekkel foglalkozott. TÓTH ANIKÓ NIKOLETT több tanulmányában írta le a számi

és balti finn égtájnevek rendszerét. MATICSÁK SÁNDOR 2006-ban monográfiát jelentetett meg a hét napjainak elnevezéseiről, emellett a számi és Volga-vidéki nyelvek napneveiről írt cikkeket. ZAICZ GÁBOR a mordvin földművelés szókincsét tárta fel. SZEVERÉNYI SÁNDOR a nganaszan szókészlet különböző csoportjait vizsgálta (napnevek, szag- és íznevek, színnevek). Történeti lexikológiai kutatások is folynak: CSÚCS SÁNDOR az őspermi, SIPOS MÁRIA a finn-volgai és az obi-ugor alapnyelvi szókészletről publikált. A mordvin és a nganaszan nyelv orosz jövevényszavait dolgozta fel ZAICZ GÁBOR, illetve VÁRNAI ZSUZSA.

2011-ben jelent meg RÓNA-TAS ANDRÁS és BERTA ÁRPÁD monumentális munkája, a nyugati ótörök nyelv leírása és a magyar nyelv ótörök jövevényszavainak kritikai átrostálása (West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian). A szerzők 290 biztos, 56 vitatott és 38 lehetséges ótörök etimológiával számolnak. HONTI LÁSZLÓ erre reagálva 2017-ben adta ki A magyar és a nyugati ótörök szókészlet kapcsolatairól című könyvét. Ebben 49 olyan szót vizsgál, amelyet a szakirodalom eddig uráli/finnugor/ugor eredetűnek tartott, de RÓNA-TASék kétségesnek ítélték őket. A szavak egy része esetében HONTI igazolta az ősi eredetet, de néhány esetben a turkológusok álláspontját fogadta el.

3.6. Problémák a finnugor nyelvrokonság tényének elfogadtatásában. A finnugor nyelvrokonság elleni támadások arra sarkallják a nyelvészeket, hogy ne vonuljanak vissza „szibériai elefántcsonttoronyukba”, hanem fejtsék ki nézeteiket tudományos és tudománynépszerűsítő fórumokon egyaránt. Az utóbbi időben számos cikk mellett jelentős kötetek is születtek e téren. A társadalmunkban egyre inkább elburjánzó tudomány- és az ezzel együtt járó, egyre erősebb finnugorellenesség visszaszorítása érdekében nagyon fontos a tudományos ismeretterjesztés.

Az ezredforduló után nagy port vert fel a római La Sapienza Egyetem professzorának, ANGELA MARCANTONIONAK a könyve (The Uralic Language Family. Facts, myths and statistics, 2002; magyarul 2006), amely rengeteg félremagyarázást és tárgyi tévedést tartalmazva az uráli nyelvek családfáját próbálja revidálni, végső soron a rokonságot tagadni. A könyvről alapos bírálatot írt BAKRÓ-NAGY MARIANNE, HONTI LÁSZLÓ, KERESZTES LÁSZLÓ és VOIGT VILMOS.

2010-ben jelent meg HONTI LÁSZLÓ, CSÚCS SÁNDOR és KERESZTES LÁSZLÓ szerkesztésében A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság című kötet, melyben 16 hazai és külföldi szerző mutatta be a nyelvrokonság bizonyításának tudományos módszereit, és tekintette át a nyelvrokonság- és őstörténet-kutatás téveszmerendszerét.

HONTI LÁSZLÓ számos tanulmányában foglalkozott a tudománytalan nézetekkel. Ez irányú munkásságának szintézise az Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak (2012), melyben részletesen sorra veszi a finoman „alternatív”-nak hívott dilettáns, olykor egyenesen meghökkenítő nézeteket, a „Habsburg-bérenc” Budenztól és Hunfalvytól a Trefort Ágostonnak tulajdonított idézetten át a „magyar mint ősnelv” minden korban olyannyira népszerű divatjelenségéig. HONTI nagy filológiai apparátussal, szigorú logikával cáfolja e nézeteket.

2018-ban látott napvilágot BAKRÓ-NAGY MARIANNE szerkesztésében az Okok és okozat. A magyar nyelv eredetéről történeti, szociálpszichológiai és filozófiai

megközelítésben című kötet, amely a történettudomány, a szociálpszichológia és a filozófia segítségével próbálja megválaszolni, miért ennyire erős Magyarországon a finnugor nyelvrokonság (és általában a tudomány) elutasítása, s miért vált ki ekkora indulatokat a „halszagú rokonság”.

PUSZTAY JÁNOS több mint négy évtizede, 1977-ben jelentette meg Az „ugor–török háború” után című könyvét. Akkoriban az „alternatívok” fő csapásiránya a sumér rokonság erőltetése volt, így PUSZTAY könyvében is e nézetrendszer bemutatása (és elutasítása) jelent meg a leghangsúlyosabban. Manapság a hun–magyar genetikai kapcsolatok mellett igen erős a török–magyar rokonítás eszméje, ehhez igazodva PUSZTAY könyvét egy terjedelmes fejezettel egészítette ki a törökségi nyelvekről.

Korábban már említettem CSÚCS SÁNDOR Miért finnugor nyelv a magyar? című kötetét (2019a) és MATICSÁK SÁNDOR A magyar nyelv eredete és rokonsága című munkáját (2020). CSÚCS művében a nyelvrokonság hang-, alak- és szókészleteti ismérveit tekinti át, MATICSÁK emellett részletesen bemutatja a tudománytalan tanokat. A tudománytalan rokonság kérdéseivel természetesen más finnugor nyelvészek is foglalkoznak. Több cikket publikált e témában CSEPREGI MÁRTA, FANCSALY ÉVA, KERESZTES LÁSZLÓ, KLIMA LÁSZLÓ, KOZMÁCS ISTVÁN, SZEVERÉNYI SÁNDOR, TAKÁCS JUDIT, TAMÁS ILDIKÓ, TIMÁR BOGÁTA és ZAICZ GÁBOR. HEGEDŰS JÓZSEF 2003-ban adta ki Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról című könyvét, amely e téma terület rendkívül hasznos iránytűje.

Nemrégiben nagy vihart kavart egy fiatal szegedi genetikus, NEPARÁCZKI ENDRE PhD-dolgozata (2017). Ő a karosi, honfoglaláskori temető adataiból azt a következtetést vonta le, hogy a honfoglaló magyarság hun ősökkel is rendelkezhetett. Ráadásul nyelvünk nagyszámú, 4-500 ótörök jövevényszavát is hun eredetűnek tartja. NEPARÁCZKI és a hasonló elveket vallók nézeteit sem a régészek, sem a nyelvészek nem fogadják el. Hun génnek nincsenek (mint ahogy finnugor génnek sem), a nyelv és nép nem azonos, a nyelv- és a genetikai rokonság nem fedi egymást. Hun temetőket nem tártak fel, a hun nyelvről ráadásul, három jövevényszó kivételével nem tudunk semmit, még Attila neve is gót eredetű.

A magyarság genetikai állományának leírásában, Etelköz és az egykori ugor őshaza lokalizálásában a genetikusok, őstörténészek és nyelvészek együttműködése révén az utóbbi években jelentős előrelépések történtek. Itt elsősorban TÜRK ATTILA, NÉMETH ENDRE, KLIMA LÁSZLÓ, FEHÉR TIBOR és SZÉKELY GÁBOR munkásságát kell említenem. A kutatók szerint valószínű, hogy a honfoglaló magyarok egy részének ősei Baskíriából (és esetleg a szomszédos Tatár-föld keleti vidékéről) indultak nyugat felé. Az sem zárható ki, hogy jelentősebb létszámú magyar népesség maradt az Urál-vidéken, mint azt a korábbi kutatások valószínűsítették. Abban egyetértés mutatkozik, hogy génállományunkra, nyelvünkre és kultúránkra rendkívül nagy befolyást gyakoroltak azok az ótörök törzsek, amelyekkel a honfoglalást megelőző időben a sztyeppevidéken együtt éltünk. A Magyar Tudomány 2021-ben különszámot szentelt (részben) e kérdésnek (Hunok, avarok, magyarok a korai középkorban – a modern multidiszciplináris kutatások tükrében), benne BAKRÓ-NAGY MARIANNE, KLIMA LÁSZLÓ, TÜRK ATTILA és mások tanulmányaival.

Nagyon fontos a tudományos ismeretterjesztés, az elsősorban az interneten (de már a hagyományos médiában is) megjelenő hajmeresztő nézetek ellensúlyozására. Ebben a Finnugor Világ című folyóirat és a Rénhírek blog jár az élen. Külön kiemelendő KLIMA LÁSZLÓ munkássága, aki a Rénhírek hasábjain sok éve igyekszik felvilágosító munkát folytatni (l. még KLIMA 2021).

3.7. Nyelvpolitika, nyelvi helyzet. Köztudott, hogy az oroszországi uráli népesség drámai ütemben fogy. Míg az 1989-es népszámlálás szerint 3,4 millióan vallották magukat valamely uráli néphez tartozónak, 2010-ben már csak 2,4 millióan. Anyanyelvüket már csak 60%-uk használja, így összesen már kevesebb mint másfél milliónyi anyanyelvi beszélővel számolhatunk. Sajnos, egyetlen olyan pozitív tényező sem sejlik fel, amely a beszélőknek ezt a fogyását megállítani látszana. Ebben a helyzetben rendkívül fontos a gyűjtés, az adatmentés. És az is természetes, hogy az utóbbi időben megszorodtak a(z oroszországi) nyelvpolitikával kapcsolatos írások, a kétnyelvűség-kutatások, a nyelvi kontaktusok, a kódváltások, a szaknyelvi terminológiák vizsgálata.

Az elmúlt két évtizedben magyarországi szerzőktől több mint 60 tanulmány, két monográfia és két tanulmánygyűjtemény jelent meg a kisebbségi helyzetben lévő népekről, nyelvekről. 2006-ban látott napvilágot PUSZTAY JÁNOS Nyelvvel hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban című könyve, amelyben statisztikai adatokkal alátámasztva részletesen bemutatja nyelvrokonaink szomorú helyzetét, a kedvezőtlen etnikai folyamatokat, az eloroszosítás módszereit, az anyanyelvi oktatás visszafejlődését (l. még PUSZTAY 2019a). POMOZI PÉTER az észti nyelvpolitikáról adott ki könyvet (2011). Általában az uráli nyelvek demográfiai helyzetével, veszélyeztetettségével foglalkozik néhány írásában BAKRÓ-NAGY MARIANNE, KOZMÁCS ISTVÁN, MATICSÁK SÁNDOR, SIPŐCZ KATALIN, SZEVERÉNYI SÁNDOR, VÍGH-SZABÓ MELINDA.

Az orosz–finnugor **kétnyelvűség** kutatásában elsőként JANURIK BOGLÁRKA munkásságát kell említenem, aki a mordvin–orosz kódváltás kérdéseit vizsgálja. SALÁNKI ZSUZSA és HORVÁTH LAURA az udmurt–orosz, OSZKÓ BEATRIX a permják–orosz, SIPOS MÁRIA, CSEPREGI MÁRTA, RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER, BÍRÓ BERNADETT, SIPŐCZ KATALIN, HORVÁTH CSILLA az obi–ugor–orosz nyelvi kapcsolatokkal foglalkozik. A számi nyelvi helyzetről DURAY ZSUZSA, a mordvinról ZAICZ GÁBOR, a mariról NÉMETH SZILVIA, a nganaszanról VÁRNAI ZSUZSA írt az elmúlt időszakban. TAKÁCS JUDIT az Észak-Norvégiában élő, finn nyelvüket még őrző kvénekéről tudósított.

2018-ban CSEPREGI MÁRTA és SALÁNKI ZSUZSA szerkesztésében jelent meg A többnyelvűség dinamikája. A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben című kötet, amely hat írást tartalmaz. Több, e témába vágó tanulmány jelent meg a Nyelvelmélet és kontaktológia kiadványsorozatban is.

Az oroszországi finnugor nyelvek túlélésének egyik záloga a nyelv presztízsének emelése. Ennek egyik fontos területe a **szaknyelvek** szókinszének kidolgozása és elterjesztése. Sajnos, az eddigi próbálkozások csak részben hoztak eredményeket. SCHMIDT ÉVA erőfeszítései a hantik oktatására korai halála miatt megszakadtak. ZAICZ GÁBOR mordvin kollégákkal közösen készített nyelvészeti

terminológiai kisszótára nem gyökeresedett meg az oktatásban. Ugyanakkor egyre nagyobb számban jelennek meg monográfiák a kisebb finnugor nyelveken, nagyszámú terminológiai innovációval. Szép eredményekkel kecsegtet PUSZTAY JÁNOS Terminologia Scholaris című projektje. PUSZTAY a nyelv megújódása egyik legfőbb eszközének az általános iskolai szaknyelvek megteremtését látja. A programban komi, udmurt, mari, erza és moksa nyelven készült el tizenegy iskolai tantárgy szójegyzéke, anyanyelvi tudósok közreműködésével. PUSZTAY JÁNOS a szójegyzékek anyagát öt orosz és egy német nyelvű kötetben elemezte.

3.8. Az irodalmi nyelvek kialakulása. Sokat tudunk az uráli/finnugor/ugor és szamojéd alapnyelvekről, a rokon nyelvek mai hang-, alak- és mondatnáról, szóképzletéről. Keveset tudunk azonban az oroszországi finnugor nyelvek kétháromszáz évvel ezelőtti állapotáról. Az utóbbi időben egyre többen foglalkoznak az irodalmi nyelvek kialakulásával, a kisebb nyelvek írásbeliségének létrejöttével; az innen nyert információk révén árnyaltabb képet kaphatunk az adott nyelvek fejlődéséről. A múlt évszázadok oroszországi levéltári anyagai és régi (elsősorban udmurt és mari) könyvei közül egyre több kerül fel a világhálóra.

Az oroszországi tudósok közül mindenekelőtt A. P. FEOKTISZTOVOT kell említeni, aki úttörő jellegű kutatásokat végzett a mordvin irodalmi nyelv(ek) kialakulása terén. A maiak közül élenjáró a mari O. A. SZERGEJEV és az udmurt L. M. IVSIN. TÓTH SZILÁRD a dél-észti írásbeliségről írt könyvet (2019).

Az irodalmi nyelvek korai szakaszainak vizsgálata a debreceni finnugor tan-szék fő kutatási iránya. MATICSÁK SÁNDOR a mordvin írásbeliség létrejöttével foglalkozik (2012, 2016, 2017), KELEMEN IVETT a 18. századi számi írásbeliséget kutatja, különös tekintettel SAJNOVICS JÁNOSnak a számi helyesírás fejlődésében betöltött szerepére. A PhD-hallgatók a 16–17. századi finn nyelvemlékekkel, elsősorban a Westh-kódexszel (JUHOS MERI) és az Agricola utáni időszak zsoltárfordítóival (BAKSA MÁTÉ) foglalkoznak.

3.9. Bibliafordítások nyelvészeti vizsgálata. Köztudott dolog, hogy a Szovjetunióban üldözték a vallásokat, így a kommunista időkben szóba sem jöhetett a Biblia vagy bármiféle vallási irodalom kiadása, illetve széles körű terjesztése. A birodalom bukása után azonban e téren is gyökeresen megváltozott a helyzet. 2011-ben jelentették meg az új, teljes bibliafordítást mai orosz nyelven, és sok kisebbség nyelvén is jelenik meg vallásos irodalom. Az új fordításokban, elsősorban az evangéliumok átültetésében tevékeny szerepet vállalt a Bibliafordító Intézet (Helsinki–Stockholm) és a Finn Bibliatársaság. A fordításokba az egyes finnugor nyelvek elismert nyelvészeit is bevonták. Ezek a fordítások kitűnően alkalmasak nyelvészeti vizsgálatokra, a nyelvi változások (pl. a grammatikalizáció) és a nyelvújítás tendenciáinak leírására. KERESZTES LÁSZLÓ és tanítványai (FÁBIÁN ORSOLYA, FODOR GYÖRGY, DUSNOKI GERGELY, ARMUTLIEVA HRISZTINA, SÁROSI ANDREA) számos cikket publikáltak a manysi, mordvin, balti finn és számi fordításokról. PUSZTAY JÁNOS szerkesztésében jelent meg A Biblia finnugor nyelveken című kötet (2019b), amelyben tíz nyelv bibliafordításairól olvashatunk át-

tekintéseket. Mivel az oroszországi bibliafordítás-vizsgálatok még eléggé gyerekcipőben járnak, e területen még sok feladat állhat előttünk.

3.10. Folklórszöveg-kiadások, hagyatékkiadások. Az utóbbi évtizedekben javarészt hanti szövegkiadások jelentek meg hazánkban. CSEPREGI MÁRTA e téren is nagyon fontos munkát végez. 2010-ben látott napvilágot szerkesztésében az *Osztyák hőseinek*, melyben PÁPAY JÓZSEF gyűjtését rendezte sajtó alá. 2011-ben jelent meg *Szurguti hanti folklór szövegek* című munkája, melyben hat hanti szöveget adott közre magyar, angol és orosz fordításokkal, majd 2015-ben *Hanti-Manszijszokban látott napvilágot* *Сказки и рассказы сургутских ханты* című műve. CSEPREGI MÁRTA 2021-ben védte meg MTA-doktori disszertációját K. F. Karjalainen keleti hanti szöveggyűjtése 1899–1901 címmel. A legkorábbi keleti hanti szövegegyüttes közzétételével és értelmezésével CSEPREGI az osztjakológia régi mulasztását pótolta. Az anyag folkorisztikai szempontból is páratlan értékű. SIPOS MÁRIA vállalta fel SCHMIDT ÉVA hagyatékának gondozását, írásainak kiadását, a sorozatban eddig öt kötet jelent meg. TAMÁS ILDIKÓ a számik énekhagyományairól készített monográfiát (2007).

3.11. Tudománytörténet. 1819-ben született a magyarországi finnugrisztika hőskorának kiemelkedő tudósa, REGULY ANTAL. Születésének bicentenáriuma alkalmából több megemlékezés látott napvilágot, Zircen kiállítást rendeztek a tiszteletére, és CSÜCS SÁNDOR – aki nem melleleg a Reguly Társaság elnöke is – tollából egy kiváló monográfia is született (Reguly Antal élete és műve, 2019b), melyben a szerző felvázolja REGULY életpályáját zirci gyermekkorától finnországi utazásain át Szibériába tett útjáig, emellett REGULY vót, mordvin, mari, udmurt, hanti, manysi gyűjtéseiről, Kalevala-fordításáról, térképészeti anyagáról és néprajzi gyűjteményéről kaphatunk átfogó képet.

REGULY munkásságával mások is foglalkoztak, l. elsősorban A. MOLNÁR FERENC (2003) és SZÍJ ENIKÓ (2000, 2008, 2013) munkáit. GULYÁS ZOLTÁN 2019-ben a nagy utazó Észak-Urálról rajzolt térképét és annak névanyagát publikálta. B. SZÉKELY GÁBOR szintén foglalkozott REGULY térképével. Az elmúlt időszakban két folyóirat is tematikus blokkot szentelt a nagy tudós emlékének (Nyelvtudományi Közlemények 106., Magyar Tudomány 2021/1.).

A jeles udmurtkutató, KOZMÁCS ISTVÁN az Udmurtföldre első magyar tudósként eljutott MUNKÁCSI BERNÁT életét dolgozta fel (l. pl. 2008b, 2010). KISSNÉ RUSVAI JULIANNA publikálta a debreceni nyelvészeti tanszék első professzorának, PÁPAY JÓZSEFnek a hagyatékát (2010).

4. Összegzés

Az elmúlt évtizedekben a finnugor nyelvészeti kutatásokban jelentős változások mentek végbe. A Szovjetunió megszűnése után megnyíltak a határok, egyre több lehetőség adódik az élőnyelvi kutatásokra. Ennek eredményeképpen szép számmal születnek leíró nyelvészeti tanulmányok, fejlődik a mondattan és a nyelvtipológia kutatása, annotált adatbázisok készülnek. A nyelvek jelenkori állapotának alaposabb megismerése révén szerzett információk beépülhetnek a nyelvtörténeti kutá-

tásokba is. Az élőnyelvi vizsgálatok a szociolingvisztika, a kétnyelvűség-kutatás, a nyelvpolitika felé nyitnak teret. Az oroszországi finnugor nyelvek egy része a következő időszakban a kihalás szélére sodródik, ezért nagyon fontos feladatunk az adatmentés. Ugyancsak alapvető jelentőségű a tudománytalan nézetek ellen való fellépés. A jelen és a közeljövő finnugrisztikájába és a magyar őstörténeti kutatásokba remélhetőleg szervesen beépülnek majd az archeogenetikai vizsgálatok.

Kulcsszók: tudománytörténet, a magyarországi finnugrisztika a 21. században, etimológia, hang-, alak- és mondattani kutatások, a magyar nyelv rokonsága, nyelvpolitika

Hivatkozott irodalom

- ABONDOLO, DANIEL ed. 1998. *The Uralic Languages*. Routledge, London – New York.
- BAKRÓ-NAGY MARIANNE szerk. 2018. *Okok és okozat. A magyar nyelv eredetéről történeti, szociálpszichológiai és filozófiai megközelítésben*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BAKRÓ-NAGY, MARIANNE – LAAKSO, JOHANNA – SKRIBNIK, ELENA eds. 2022. *The Oxford Guide to the Uralic Languages*. Oxford University Press, Oxford.
- BERECZKI GÁBOR 1996. *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Universitas Kiadó, Budapest. (Újabb kiadások: 1998, 2003.)
- BERECZKI GÁBOR 2000. *Bevezetés a balti finn nyelvészetbe*. Universitas Kiadó, Budapest.
- BERECZKI GÁBOR 2002. *A cseremisiz nyelv történeti alakzata*. Studies in Linguistics of the Volga-Region, Supplementum I. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BERECZKI, GÁBOR – AGYAGÁSI, KLÁRA – WINKLER, EBERHARD 2013. *Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari). Der einheimische Wortschatz*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 86. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden.
- CIGANKIN, D. V. – MOSZIN, M. V. [Цыганкин, Д. В. – Мосин, М. В.] 1998. *Этимология валк. Мордовской книжной издательства, Саранск*.
- CSEPREGI MÁRTA 1998a. *Szurguti osztják chrestomathia*. Studia Uralo-Altaica, Supplementum 6. JATE Finnugor Tanszék, Szeged.
- CSEPREGI MÁRTA szerk. 1998b. *Finnugor kalauz*. Panoráma, Budapest.
- CSEPREGI MÁRTA szerk. 2010. *Osztják hőseinek*. Európai Folklor Intézet – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- CSEPREGI MÁRTA 2011. *Szurguti hanti folklór szövegek*. Budapesti Finnugor Füzetek 22. ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest.
- CSEPREGI, MÁRTA ред. 2015. *Сказки и рассказы сургутских ханты. Фольклорный сборник*. Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок, Ханты-Мансийск.
- CSEPREGI, MÁRTA 2017. *Сургутский диалект хантыйского языка*. Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок, Ханты-Мансийск.
- CSEPREGI MÁRTA – SALÁNKI ZSUZSA szerk. 2018. *A többnyelvűség dinamikája. A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. ELTE BTK Finnugor Tanszék – Numi-Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest.
- CSÚCS SÁNDOR 2019a. *Miért finnugor nyelv a magyar?* Reguly Társaság – Tinta Könyvkiadó, Budapest.

- CSÚCS SÁNDOR 2019b. *Reguly Antal élete és műve*. Reguly Társaság, Budapest.
- ESz. = *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Főszerk. ZAICZ GÁBOR. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006. (Újabb kiadás: 2021.)
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995. + *Register*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.
- FARKAS JUDIT 2010. *A finn nyelv (indexelt) generatív szintaxisa*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- FEJES LÁSZLÓ szerk. 2008. *Serkáli osztják chrestomathia*. Schmidt Éva Könyvtár 3. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- FEJES LÁSZLÓ 2016. Dől a fa? *Magyar Nyelvjárások* 54: 95–120.
- DE GROOT, CASPER ed. 2017. *Uralic Essive and the Expression of Impermanent State*. John Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/tsl.119>
- GUGÁN KATALIN főszerk. – KERESZSI ÁGNES szerk. – KUBINYI KATA szerk. 2021. *Hanti hadak, manysi mesék. Kalauz legközelebbi nyelvrokainkhoz*. http://www.nytud.hu/publ/hanti_hadak_manysi_mesek.pdf (2022. 05. 22.)
- GULYÁS ZOLTÁN 2019. *Reguly Antal térképészeti munkássága*. Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház, Zirc.
- HAJDÚ PÉTER 1966. *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ PÉTER 1981. *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ PÉTER – DOMOKOS PÉTER 1978. *Urali nyelvrokaink*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Werner – Söderström Oy, Helsinki.
- HEGEDÜS JÓZSEF 2003. *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HONTI, LÁSZLÓ 1993. *Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HONTI, LÁSZLÓ 2001. Die ungarische Uralistik an der Jahrtausendwende (ein kritischer Rückblick). *Finnisch-Ugrische Forschungen* 56: 116–150.
- HONTI LÁSZLÓ 2012. *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ 2017. *A magyar és a nyugati ótörök szókészlet kapcsolatairól*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ főszerk. – CSÚCS SÁNDOR szerk. – KERESZTES LÁSZLÓ szerk. 2010. *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfum ellen való orvosság*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. (Újabb kiadás: 2010.)
- ITKONEN, ERKKI – KULONEN, ULLA-MAIIJA toim. 1992–2000. *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- KELEMEN IVETT 2015. *Pluratívák az északi számi (lapp) nyelvben*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KERESZTES, LÁSZLÓ 1986. *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial*. *Studia Uralo-altaica* 26. JATE, Szeged.
- KERESZTES, LÁSZLÓ 1987. *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus I*. *Studia Uralo-altaica* 27. JATE, Szeged.

- KERESZTES LÁSZLÓ 2003. A magyar nyelv eredetkérdései (eredmények és kihívások a finnugrisztikában). *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 107–126.
- KERESZTES LÁSZLÓ 2011. *Bevezetés a mordvin nyelvészetbe*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KERESZTES, LÁSZLÓ 2017. *Основы мордовского языкознания*. Издательство Дебреценского университета, Дебрецен.
- KISSNÉ RUSVAI JULIANNA 2010. *Pápay József kéziratos debreceni hagyatéka*. Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar, Nyíregyháza.
- KLIMA LÁSZLÓ 2021. *Válogatott rénhíreim. Tudásmorzsák a finnugor kultúra és történelem világából*. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete, Budapest.
- KOZMÁCS ISTVÁN 2001. *Az udmurt (votják) nyelv alapjai*. Budapesti Finnugor Füzetek 16. [ELTE BTK Finnugor Tanszék,] Budapest.
- KOZMÁCS ISTVÁN 2008a. *Az -šk- képző az udmurt (votják) igeképzés rendszerében*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- KOZMÁCS ISTVÁN 2008b. *Megvalósult gyermekálom. Munkácsi Bernát udmurtföldi útja*. Ab-Art Kiadó, Pozsony.
- KOZMÁCS, ISTVÁN 2010. *The life of Bernat Munkacsi*. Pytheas Kiadó, Budapest.
- KOZMÁCS ISTVÁN – SÍPÖCZ KATALIN szerk. 2008. *Uralisztika. Fejezetek az uráli nyelvészetből*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- KÖRTVÉLY, ERIKA 2005. *Verb conjugation in Tundra Nenets*. *Studia Uralo-altaica* 46. SZTE Finnugor Tanszék, Szeged.
- MARCANTONIO, ANGELA 2002. *The Uralic Language Family. Facts, myths and statistics*. Publications of the Philological Society – Blackwell, Oxford–Boston.
- MARCANTONIO, ANGELA 2006. *Az uráli nyelvcsalád. Tények, mítoszok és statisztika*. Magyar Ház, Budapest.
- MATICSÁK SÁNDOR 2012. *A mordvin írásbeliség kezdetei (XVII–XVIII. század)*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- MATICSÁK SÁNDOR 2016. *Gerhard Friedrich Müller és Johann Eberhard Fischer 18. századi szójegyzékeinek mordvin anyaga*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- MATICSÁK, SÁNDOR 2017. *The beginnings of Mordvin literacy*. Buske Verlag, Hamburg.
- MATICSÁK SÁNDOR 2020. *A magyar nyelv eredete és rokonsága*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- METSMÄGI, IRIS – SEDRIK, MEELI – SOOSAAR, SVEN-ERIK 2012. *Eesti etimoloogiasõnaraamat*. Eesti Keele Instituut – Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- MIESTAMO, MATTI – TAMM, ANNE – WAGNER-NAGY, BEÁTA eds. 2015. *Negation in Uralic Languages*. John Benjamins, Philadelphia–Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/tsl.108>
- MIKOLA, TIBOR 2004. *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen*. Aus dem Nachlass herausgegeben von WAGNER-NAGY BEÁTA. *Studia Uralo-altaica* 45. SZTE Finnugor Tanszék, Szeged.
- A. MOLNÁR FERENC 2003. *Reguly finn népköltészeti fordításai*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- NANOVFSZKY GYÖRGY szerk. 2000a. *Nyelvrokonaink*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- NANOVFSZKY, GYÖRGY ред. 2000b. *Сородичи по языку*. Фонд им. Ласло Телеки, Будапешт.
- NANOVFSZKY, GYÖRGY – KLIMA, LÁSZLÓ eds 2004. *The Finno-Ugric World*. Teleki László Foundation – Pro Minoritate Foundation, Budapest.

- NEPARÁCZKI ENDRE 2017. *A honfoglalók genetikai származásának és rokonsági viszonyainak vizsgálata archeogenetikai módszerekkel*. PhD-értekezés. Szegedi Tudományegyetem. <https://doi.org/10.14232/phd.3794>
- OSZKÓ BEATRIX – SIPOS MÁRIA szerk. 2003. *Uráli grammatizáló*. Budapesti Uráli Műhely 4. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- PAASONEN, HEIKKI 1990–1998. *Mordwinisches Wörterbuch* 1–6. Zusammengestellt von Kaino Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. SUS, Helsinki.
- POMOZI PÉTER 2002. *Cseremis–magyar nyelvhasználat*. Budapesti Finnugor Füzetek 17. [ELTE Finnugor Tanszék,] Budapest.
- POMOZI PÉTER 2011. *Kis nyelv – nagy stratégia. Az észt nyelvpolitikai modell*. Balogh és Tsa, Budapest–Szombathely.
- PUSZTAY JÁNOS 1977. *Az „ugor–török háború” után*. Magvető Kiadó, Budapest.
- PUSZTAY JÁNOS szerk. 2005. *A Volga–Káma-vidék finnugor népei*. Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely.
- PUSZTAY JÁNOS 2006. *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője II pontban*. A Magyarságkutatás könyvtára 28. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- PUSZTAY JÁNOS 2011. *Gyökereink*. Nap Kiadó, Budapest.
- PUSZTAY JÁNOS 2017. *Szetu nyelvtan*. Nap Kiadó, Budapest.
- PUSZTAY JÁNOS szerk. 2019a. *Az oroszországi finnugor nyelvek helyzete és kilátásai*. Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Budapest–Badacsonytomaj.
- PUSZTAY JÁNOS szerk. 2019b. *A Biblia finnugor nyelveken*. Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Budapest.
- PUSZTAY JÁNOS 2020. *Még mindig ugor–török háború*. Nap Kiadó, Budapest.
- RÉDEI KÁROLY 1998. *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 18. Balassi Kiadó, Budapest. (Újabb kiadás: 2003.)
- RÓNA-TAS, ANDRÁS – BERTA, ÁRPÁD 2011. *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian* 1–2. Turcologica. Band 84. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- SIMON VALÉRIA 2007. *Melléknévképzők morfoszemantikai sajátosságai a magyar és a finn nyelvben*. Urálistitikai tanulmányok 16. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest.
- SZEVERÉNYI SÁNDOR – VÁRNAI ZSUZSA 2015. *Családfa és etimológia összefüggései szamojéd példa alapján*. *Folia Uralica Debreceniensia* 22: 223–254.
- SZÍJ ENIKŐ 2000. *Reguly Antal „hangjegyre szedett” finnugor dallamai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SZÍJ ENIKŐ 2008. *Календаріум. Дневник венгерского путешественника-исследователя с 29 сентября 1843 г. по 5 марта 1846 г. Путешествіе по Россіи*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SZÍJ ENIKŐ 2013. *Reguly és a tudomány „zománcza”. Életrajzi és kortörténeti adalékok*. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete, Budapest.
- TAMÁS ILDIKÓ 2007. *Tűzön át, jégén át. A sarkvidéki nomád lappok énekhagyománya*. Napkút Kiadó, Budapest.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976. + *Mutató*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- TÓTH, SZILÁRD 2019. *Tartu kirjakeele raamid Johannes Gutsclaffi grammatikast (1648) „Kodolaste raamatuni” (1913)*. Tallinna Ülikool, Tallinn.

- UEW. = *Uralisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. [1–8. füzet.] + *Register*. Hrsg. RÉ-DEI, KÁROLY. Harrassowitz, Wiesbaden – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986–1991.
- VERSINYIN, V. I. [Вершинин, В. И.] 2004–2011. *Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков* 1–5. Стринг, Йошкар-Ола.
- WAGNER-NAGY, BEÁTA 2001. *Die Wortbildung im Nganasanischen*. Studia Uralo-altaica 43. SZTE Finnugor Tanszék, Szeged.
- WAGNER-NAGY BEÁTA szerk. 2002. *Chrestomathia Nganasanica*. Studia Uralo-altaica. Supplementum 10. SZTE Finnugor Tanszék, Szeged.
- WAGNER-NAGY, BEÁTA 2018. *A Grammar of Nganasan*. Brill, Leiden.
- ZSIRAI MIKLÓS 1937/1994. *Finnugor rokonságunk*. Az uráli nyelvrokonainkkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadja ZAICZ GÁBOR. 2. kiadás. Trezor Kiadó, Budapest. (1. kiadás: MTA, Budapest.)

Finno-Ugric linguistics in Hungary after the turn of the millennium

An overview

The present essay provides an overview of the main achievements of Finno-Ugric linguistics in Hungary in the new millennium. During the previous decades, considerable alignment took place on the scene of Finno-Ugric studies. The paradigm shift is noticeable in multiple areas. The large-scale syntheses in historical phonetics and etymology had been completed by the end of the past century; therefore, these topics are less popular now. Studies of the spoken language, issues within sociolinguistics (especially bilingualism, language attrition and the study of revitalization processes) and studies of the development of standard literary languages have gained prominence. The ethnography and folklore of minor Finno-Ugric peoples are also becoming significant. Through the research of the spoken language, more and more essays are being written in theoretical linguistics and linguistic typology has shown significant progress. At the same time, information gained about the present state of languages also has a boosting effect on historical studies. English language studies strengthen the international embeddedness of Hungarian Finno-Ugric studies. The paradigm shift has had a similar course in Finland and Estonia. This paper reviews the most important achievements of etymological, phonetic, morphological, and syntactic studies, with an emphasis on monographs and papers published on international platforms. Language policy, studies on bilingualism, developments in the research of standard literary languages and text publishing are also discussed. Special attention is given to how the scholars act against the Anti-Finno-Ugrist views that have gained ground recently.

Keywords: history of science; Finno-Ugric studies in Hungary in the 21st century; etymology; studies in phonetics morphology and syntax; linguistic affinities of the Hungarian language; language policy.

MATICSÁK SÁNDOR
Debreceni Egyetem